

УДК 75.045

Михалевич В. В.,
кандидат культурології, доцент кафедри
образотворчого мистецтва, Інститут мистецтв
Київського університету ім. Бориса Грінченка
(Україна, Київ), v.mykhalevych@kubg.edu.ua

Братусь І. В.,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри
образотворчого мистецтва, Інститут мистецтв
Київського університету ім. Бориса Грінченка
(Україна, Київ), kulturolog@gmail.com

Розвиток друкарства у Європі

Аналізуються основні фактори розвитку друку. Досліджено зв'язок між різними історичними та культурними традиціями.

***Ключові слова:** книжкова друкарня, книга, культура, релігія, освіта.*

Передумовою розвитку книги був розвиток писемності. Цей розвиток відбувався від предметів, що символізують поняття, вузликів, мушлів та ін. Потім виникає малюнкове письмо (піктографія, ідеографія, ієрогліфи), що символізує не тільки предмет, а й дію і деякі абстрактні поняття. Треба зазначити, що зародження ідеографічного письма відбувається паралельно з виникненням рабовласницьких форм правління (Давній Єгипет, Межиріччя, Стародавня Греція та Китай (4–1 тис років до н.е.)).

XV ст. до н.е. зародження фонетичної системи письма у Фінікії, коли буква передає певний звук, та розповсюдився її через Давню Грецію у Західну Європу XI–VII ст. до н.е. Такий спосіб передачі інформації дозволяє передавати більш складні абстрактні поняття і не дарма розвивається наука, поезія, філософія, мистецтво та зароджується демократичний лад.

Перед тим як проводити культурно–історичний аналіз розвитку європейської книги потрібно зрозуміти де саме відбувалося зародження писемності.

Саме папірус у Стародавньому Єгипті, що склеювався в сувої, тобто згорток, один з перших дозволив більш масово обмінюватися інформацією та зберігати її. Наступним значним технічним кроком стало розповсюдження кодексу, або шитого пергаменту, на початку н.е. Це дозволило використовувати сторінки аркуша з обох сторін тому рукописи стають більш економічними.

Грамотність у Давньому Єгипті була дуже низькою і писання практично повністю виконувалось писарями, що працювали при дворі фараонів. Багато рукописів було у сфері бюрократії та релігії. Покровителем писарів у Давньому Єгипті вважався бог Тот.

В античний період відбувається знакові події – відкриття Александрийської, Пергамської бібліотек (III ст. до н.е.) та першої публічної бібліотеки в Гераклії (IV ст. до н.е.). Також в добу Античності утворюється спочатку давньогрецька абетка (VIII ст. до н.е.) на основі фінікійської, а потім на її базі латинська (VII ст. до н.е.).

В античній Греції та Римі книга мала більш світський характер ніж на Сході. Розвиток освіти, ораторського мистецтва та створення академії надало поштовх до розповсюдження книги у маси.

Основні матеріали для книги періоду античності – папірус, пергамен і дерев'яні дошки, вкриті воском. Особливістю використання книги в античні часи було читання у голос слухачам. Перевагу надавали слову проголошеному ніж написаному, і це одна з причин чому в античній книзі не часто зустрічаються ілюстрації та декоративне оформлення.

Нажаль до наших часів в основному дійшли лише копії книг античних творів, зроблених багато пізніше.

У ранньосередньовічній Європі (V–X ст.) християнство домінувало у видавництві літератури. Тематика книги в більшості носила релігійний зміст, а основними місцями творення та переписування рукописів були монастирські скрипторії. Це позначилося на оформленні книги, де використовувалися відповідні елементи та матеріали і звичайно шрифти. У XII ст. формується готичний стиль (північна Франція, західна Німеччина). У книжкових орнаментах з'являються деталі готичної архітектури, шрифти стають загостреними.

У Середньовіччі пергамент поступово почав витісняти папірус. На це були не тільки економічні, а й культурні причини – розповсюдження християнства. Використання ченцями пергаменту відрізняло їхні тексти від поганських папірусів. З'являється цілий штат майстрів, що працюють з рукописами, а саме: копіювальники, каліграфи, коректори, художники, ілюмінатори. Це практично сучасне видавництво. Книги стають все більш масивними, а особливо коштовні навіть прикріплювались до книжкової полиці. Тобто книга вважалася ще важкодоступною.

Не дивлячись на пріоритет видань християнської літератури у Середньовіччі виникають героїчні поеми, любовні вірші, романи та поеми. Це говорить про те, що людина середньовічної Європи шукала в світських книгах віраду.

У Візантійській імперії, на відміну від Західної Європи, крім монастирських існували державні та приватні бібліотеки. Це говорить про те що візантійська культура увібрала великий античний спадок, хоча візантійська література переважно була богословська.

Хочеться відмітити розквіт візантійської книги у XI ст. Рослинний орнамент на полях, орнаментовані заголовні літери–ініціали – все це робило візантійську книгу справжнім твором мистецтва. Мініатюри візантійських рукописів відрізняються високою майстерністю виконання. Необхідний елемент оформлення візантійської книги – чудова оправа. З особливою розкішністю опрацьовували літургійні книги, використовуючи золото та емаль [4].

У XIII ст. у Європі настає доба Відродження, коли наука та мистецтво стають не такі залежні від церкви, а ще виникає світський характер літератури та культури загалом. З розвитком університетів, та громадських бібліотек попит на книги зростає.

Все більшого поширення у Європі набуває новий носій інформації, а саме папір, що був винайдений у Стародавньому Китаї ще до н.е., а потім через арабів потрапив у Європу. У XIV ст. не менш важливим є розповсюдження ще одного давньокитайського винаходу – ксилографії. Це все впливає на зовнішній вигляд книг – сторінки стають тонкішими та гарно оформленими.

У Європі поступово складається стандарт редакційного оформлення видань, зокрема – титульного аркуша, на який, особливо з кінця XVI ст., починають виносити всі необхідні елементи: ім'я автора, назву книги, імена друкаря та видавця, місце й рік видання. З'являються в книжках розділові знаки, котрі вживаються й сьогодні. Традиційно ще застосовують сигнатури та кустоди, проте в середині XVI ст. з'являється пагінація (нумерація сторінок), а фоліація (нумерація аркушів) у XVII ст. зникає [4].

Уся подальша еволюція конструкції книги до кінця XX ст. виходила з того, що удосконалювала принцип друкарської машини ще закладений Гутенбергом. У XVIII ст. це парові друкарської машини, у XIX ст. – монотипні та лінотипні преси, XX – офсетний та лазерний друк. Звичайно на це потрібний більш детальний аналіз.

«Свобода слова» у Європі потребувала більших тиражів, а конкуренція різних друкарень та видавництв впливала на якість матеріалу та оформлення. Хоча багато етапів вдалося автоматизувати, але створення будь-якої книги залишалось цілим процесом у якому брали участь на різних етапах багато спеціалістів – від художника до брошурувальника. Якість паперу та фарби, чіткість графічних елементів та шрифтів стають все досконалішими, особливо коли починають застосовувати цифрову техніку у другій половині XX ст.

Разом з цим відбувається нова революція носіїв – а саме цифрові носії інформації все більше розповсюджуються на початку XXI ст. Трансформація цифрової книги відбувається дуже швидко від неякісного «скану» на персональному комп'ютері до мультимедійних книжок з вишуканими дизайнами у е-книгах та смартфонах. Цей поворот у мистецтві книги має свої переваги і недоліки.

Сучасна цифрова книга може включати в себе електронні посилки на різні джерела в Інтернеті, анімацію та відео, звукові ефекти, елементи комп'ютерної гри, що можуть зацікавити дітей. Дизайн електронної книги (особливо учбової) часто насичений спеціальними довідковими віконцями, путівниками з мапами зображень, таймерами та іншими елементами інтерфейсу. Це може бути цілим мультимедійним

комплексом. Якщо в розробці дизайну сучасної книги традиційного дизайну беруть участь комп'ютерні графічні дизайнери то у конструюванні цифрової книги додаються ще спеціалісти у сфері UI дизайну та програмісти. З'являються різні програми перегляду форматів е-книг, журналів та газет. Вони теж мають відповідне оформлення.

В електронний пристрій, будь то е-книга або планшет можна завантажити сотні гігабайт цифрових книг і це дуже економічно, але у той же час зникає естетика насолоди від процесу читання книги, розглядання ілюстрацій, дотику до папітурки та гортання сторінок. І в цьому напрямку теж відбуваються експерименти. Наприкінці ХХ ст. англійський дослідник Нік Шерідон винайшов електронний папір, що імітував звичайний папір та чорнила. Розробки у цьому напрямку ведуться постійно, про що говорять перші тиражі підручників, газет та журналів на електронному папері у Голландії, Франції та Бельгії.

Можна зробити висновок, що еволюція мистецтва книги можливо переживає нову революцію. Першою була механічна революція, коли Гутенберг автоматизував процес творення книги, а зараз наступила цифрова, коли книга переходить у комп'ютерний формат. Процес паралельного співіснування може зайняти не одне десятиліття і ще остаточно не відомо в якому вигляді стандартизується е-книга, бо комп'ютерний прогрес не зупиняється останні півстоліття і стрімко продовжується. Але можна вже зараз констатувати факт, що оформлення комп'ютерної книги намагається увібрати у себе максимально усе найкраще з традиційної книги.

Список використаних джерел

1. Братусь І. Хто ж першодрукар України? / Іван Братусь // Педагогічні кадри. – 1995. – 8 лютого.
2. Герчук Ю. Я. История графики и искусства книги: Учебное пособие для студентов вузов / Ю. Я. Герчук. – М.: Аспект Пресс, 2000. – С.3–198.
3. Зайцева С. Перспективи конкуренції української друкованої книги з електронною в інформаційному суспільстві / С. Зайцева. – К.: Вісник Книжкової палати. – 2015. – №8.
4. Ковальчук Г. І. Рукописні книги та стародруки: Навчальний посібник / Галина Ковальчук. – К., 2011. – 100 с., іл.
5. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. [Електронний ресурс] / Я. Ісаєвич – Львів, 2002. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/isaevych/is29.htm>
6. Михалеви́ч В. Метод художньо-графічного аналізу в навчальному процесі при роботі над шрифтовою композицією / В. Михалеви́ч // Проблеми розвитку міського середовища. – 2013. – Вип.10. – С.96–102.

References

1. Bratus' I. Hto zh pershodrukar Ukraïny? / Ivan Bratus' // Pedagogichni kadry. – 1995. – 8 ljutogo.
2. Gertschuk Ju. Ja. Ictoriya graviki i iekucctwa knigi: Utshebnoe pocobie dlja studentow wusow / Ju. Ja. Gertschuk. – M.: Aспект Precc, 2000. – S.3–198.
3. Zajceva S. Perspektyvy konkurencii' ukrai'ns'koi' drukovanoi' knygy z elektronnoju v informacijnomu suspil'stvi / S. Zajceva. – K.: Visnyk Knyzhkovoï palaty. – 2015. – №8.
4. Koval'chuk G. I. Rukopysni knygy ta starodruky: Navchal'nyj posibnyk / Galyna Koval'chuk. – K., 2011. – 100 s., il.
5. Isajevych Ja. Ukrai'ns'ke knygovydannja: vytoky, rozvytok, problemy. [Elektronnyj resurs] / Ja. Isajevych – L'viv, 2002. – Rezhym dostupu: <http://litopys.org.ua/isaevych/is29.htm>
6. Myhalevyeh V. Metod hudozhn'o-grafichnogo analizu v navchal'nomu procesi pry roboti nad shryftovuju kompozycijeju / V. Myhalevyeh // Problemy rozvytku mis'kogo seredovyshha. – 2013. – Vyp.10. – S.96–102.

Mikhalevich V. V., Candidate of Cultural Studies, Associate Professor of the Department of Fine Arts, Institute of Arts of the Boris Grinchenko University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), v.mykhalevyeh@kubg.edu.ua

Bratus I. V., Ph.D. in Philology, Associate Professor of the Department of Fine Arts, Institute of the Arts of Boris Grinchenko University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), kulturolog@gmail.com

Preconditives of printing in Europe

Analyze of main factors of the development of printing. Investigation of connection between different historical and cultural traditions is investigated.

Keywords: book printing, book, culture, religion, education.